

ASPECTE ALE TRATATIVELOR ROMÂNNO-MAGHIARE DE LA ARAD (13-14 NOIEMBRIE 1918) ÎN VIZIUNEA UNOR MEMORIALIȘTI DIN EPOCĂ

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ*

ASPECTS OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN NEGOTIATIONS OF ARAD (NOVEMBER 13TH-14TH, 1918) AS SEEN BY MEMORIALISTS

This article aims to highlight the less well-known details of the Romanian-Hungarian negotiations in Arad on November 13th-14th, 1918, using some of the memoirs from that time as primary sources. According to this memorialists, there were disagreements among the Romanian delegates during the negotiations, particularly between a moderate trend, represented by Vasile Goldiș and Ioan Suciș, and a more radical trend, represented by Ștefan Cicio-Pop and Iuliu Maniu. The failure of these negotiations meant the collapse of the last attempt for a peaceful understanding between the Romanians and the Hungarians. After this, the Romanians from Hungary were encouraged to organize the Great National Assembly in Alba Iulia that has fulfilled the dream of a Great Romania.

Keywords: *history of memory, nationalism, Romanian-Hungarians negotiations of Arad (November 13th-14th, 1918), failure, memorialists.*

În toamna anului 1918, în condițiile înfrângerilor suferite de Puterile Centrale și ale ecourilor pe care principiul autodeterminării popoarelor, promovat de președintele american Woodrow Wilson, îl avea în rândul națiunilor asuprite din Austro-Ungaria, a luat amploare și lupta de emancipare națională a românilor de pe teritoriul Ungariei, care avea să conducă la Unirea teritoriilor locuite de ei cu România.

Un episod important al acestei lupte a fost reprezentat de tratativele româno-maghiare de la Arad. Deși despre acest eveniment s-a scris destul de mult¹, cred că prin corelarea relațiilor unor memorialiști din epocă se pot scoate în evidență detalii mai puțin cunoscute și se poate aduce asupra lor o nouă viziune.

* Prof. dr., membru al Societății de Științe Istorice din România.

¹ Vezi, de exemplu, Popeangă, 1978: 256-261, Roz, 1993: 168-174, Ghișă, 2002: 108-118, Mihăilescu, 2012: 191-213 etc. Pentru punctul de vedere al istoricilor de la Institutul de Istorie al Academiei Ungare de Științe a se vedea Köpeczi et alii, 2002.

Tratatивele de la Arad, relatează social-democratul Ion Flueraș, unul dintre membrii Consiliului Național Român Central care au luat parte la ele, au fost inițiate în urma unei invitații făcute de partea maghiară: „Consiliul Național Român a luat contact și cu Consiliul Național Maghiar (prin mine și dr. Ion Erdelyi) tot în vederea garantării ordinii. Din partea guvernului oficial de la Budapesta și Consiliului Național Maghiar ni s-a făcut atunci o invitație ca să alegem delegați pentru începerea unor tratative oficiale care să ducă la o înțelegere în vederea conviețuirii mai departe a românilor în cadrul statului maghiar. Consiliul nostru a primit propunerea, cerând însă ca tratativele să se ducă la Arad, nu la Budapesta”².

Despre cum s-a decis ca tratativele să aibă loc la Arad a scris Enea Grapini, un alt membru social-democrat al C.N.R.C. Acesta relatează că după mutarea C.N.R.C. de la Budapesta la Arad, constituirea Consiliilor Naționale locale și a Gărzilor Naționale românești, s-a pus problema să se ceară guvernului maghiar predarea către C.N.R.C. a controlului celor 26 de comitate locuite de români „în totalitate sau în parte”. Felul în care trebuia procedat a fost decis într-o ședință a C.N.R.C., la care au participat Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr, din partea P.N.R., și Enea Grapini, Ion Flueraș și Iosif Jumanca, din partea P.S.D. Ședința s-a ținut în salonul casei lui Ștefan Cicio-Pop din Arad, care avea ferestrele deschise, astfel încât multă lume se adunase pe stradă și asista la lucrări. În timpul ședinței s-au făcut două propuneri în legătură cu modalitatea de a fi contactat guvernul maghiar. Vasile Goldiș a supus discuției ideea de a se adresa guvernului maghiar un memorandum redactat în limba franceză, cu termen de răspuns de cel puțin 15 zile. Grapini a contestat vehement propunerea lui Goldiș, afirmând că „odată cu moartea lui Franz Iosif s-a terminat cu epoca memorandumurilor”. În schimb a propus să se adreseze guvernului maghiar o notă ultimativă succintă, redactată în limba maghiară, pe care o cunosc toți, astfel încât textul să nu fie interpretabil. Ion Flueraș a venit cu o altă propunere, ca termenul ultimatumului să fie de 48 de ore, iar Iosif Jumanca a insistat ca tratativele să aibă loc la Arad, nu să meargă reprezentanți ai C.N.R.C. la Budapesta. Potrivit relatării lui Grapini, mulțimea adunată în fața casei lui Ștefan Cicio-Pop a aplaudat propunerile celor trei socialiști. Ca urmare, a fost redactat apoi textul notei ultimative, care a fost trimis guvernului maghiar prin reprezentantul său în teritoriu, Varjassy Lajos³.

În legătură cu înmânarea ultimatumului către guvernul maghiar o altă variantă este redată în amintirile sale, într-un stil nu lipsit de umor, de către Zaharia Boilă, ajuns mai târziu profesor de drept constituțional la Universitatea din Cluj și un reputat jurnalist. După ce arată felul în care a luat naștere Consiliul Național Român din comitatul Târnava Mică, al cărui secretar a fost ales, și descrie și alte întâmplări din respectivul comitat, povestește cum a fost trimis să ia contact cu „Marele Consiliu Național Român”. Pentru că, potrivit știrilor parvenite în Târnava

² Flueraș, 1938: 171.

³ Grapini, 1984: 373-374; vezi textul notei adresate de C.N.R.C. guvernului maghiar în *Românul*, 5/ 1918.

Mică, se auzise că sediul respectivului Consiliu este la Budapesta, Zaharia Boilă a fost trimis de Consiliul Național Român comitatens în capitala Ungariei. Acolo a aflat că sediul C.N.R.C. s-a mutat de câteva zile la Arad și că la Budapesta a rămas doar un reprezentant al său, avocatul Ioan Erdelyi. La 11 noiembrie 1918 Boilă l-a căutat pe Erdelyi și i-a comunicat pentru ce venise. Acesta l-a invitat să-l însoțească și au mers împreună să-l vadă pe ministrul Jászi. La minister, Erdelyi, fără să-l fi prevenit, l-a prezentat pe Boilă drept secretar al său și au așteptat împreună să fie primiți de ministru.

În anticamera cabinetului ministrului, Zaharia Boilă a observat că Ioan Erdelyi are asupra sa un plic mare alb și l-a întrebat ce este. Reprezentantul C.N.R.C. i-a răspuns că este o notă ultimativă către guvern, în care Consiliul Național pretinde „darea în primire a 23 comitate întregi și trei parțiale”. Speriat, Zaharia Boilă a încercat să plece, pretinzând că are „ceva urgent de lucru în oraș”, dar Ioan Erdelyi l-a reținut. Deși Boilă i-a spus că se teme că guvernul îl va aresta, Erdelyi nu s-a pierdut cu firea. La scurt timp și-a făcut apariția ministrul Jászi, care a discutat într-un colț al încăperii cu reprezentantul C.N.R.C., după care s-a retras pentru un sfert de oră. Apoi a revenit și a discutat câteva momente cu Ioan Erdelyi, iar cei doi s-au salutat. Reprezentantul C.N.R.C. i-a spus lui Zaharia Boilă că guvernul „a inițiat tratative cu Consiliul Național Român” și l-a invitat să-l însoțească la Arad, plecarea fiind programată pentru seara următoare, la ora 8.

Cei doi au călătorit spre orașul unde se găsea sediul C.N.R.C., beneficiind de un vagon separat, cu trenul special cu care au venit și membrii delegației maghiare. Delegații au sosit la Arad pe 13 noiembrie, la ora 6 dimineața, iar tratativele urmau să înceapă la 11. Înainte de aceasta a avut loc la casa lui Ștefan Cicio-Pop o ședință confidențială a C.N.R.C., la care au participat și alți fruntași români, printre care timișoreanul Aurel Cosma, viitor prefect, deputat, senator și ministru în cadrul României Mari. Potrivit lui Zaharia Boilă, acesta a venit în fruntea unui grup de tineri, „a criticat angajarea de tratative și a cerut să nu se cedeze nici o iotă din revendicările românilor”. O ultimă informație interesantă pe care o dă Zaharia Boilă este aceea că pentru ziaristi, printre care îi amintește pe Ion Clopoțel, redactorul șef al ziarului „Românul” de la Arad, și pe Tiron Albani, directorul ziarului socialist „Adevărul” de la Budapesta, s-a amenajat un birou al presei chiar lângă sala unde au avut loc dezbaterile, iar cum ușa dintre cele două săli a rămas deschisă, aceștia au putut urmări îndeaproape tratativele. Din păcate, Zaharia Boilă nu descrie și desfășurarea tratativelor, sub motiv că „Mersul evenimentelor este cunoscut din evenimentele istorice și nu vreau să vă plictisesc cu expuneri seci...”⁴.

Una dintre descrierile cele mai timpurii ale tratativelor de la Arad se găsește în ziarul *Românul*⁵. Potrivit acestuia, tratativele au început în ziua de 13 noiembrie, la ora 11 dimineața, la sediul Prefecturii din Arad. Din delegația maghiară făceau

⁴ Boilă, 1978: 252-256.

⁵ Am considerat că articolele din *Românul*, scrise de persoane care au avut acces la tratative, pot fi considerate ca având un caracter memorialistic.

parte, pe lângă ministrul naționalităților, Oszkár Jászi, „trimișii Consiliului național maghiar din Budapesta: P. Abráhám Dezsö și Bokányi Dezsö, ai Consiliului național maghiar din Ardeal: dr. Apáthy István prof. universitar, contele Teleky Aristid, dr. Somló Bodog și Vincze Sándor, ai consiliului național nemțesc din Ardeal: Emil Neugeboren și dr. Striegl și câțiva experți din minister: dr. Rácz Gyula, Kovács Alajos consilieri ministeriali, Szekeres Viktor concipist ministerial și dr. Szécsy József secretarul dlui Jászi”⁶.

Din partea română au participat inițial la tratative, ca delegați ai Consiliului Național Român, Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Ioan Erdelyi, Enea Grapini, Iosif Jumanca și Ion Flueraș, împreună cu secretarul Consiliului Național Român, Gheorghe Crișan⁷. În ziua următoare, 14 noiembrie, s-au alăturat delegației române și Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Aurel Lazăr⁸.

Tratativele de la Arad suscitau un mare interes pentru maghiari, după cum mărturisește fostul comisar guvernial al orașului și comitatului Arad, Varjassy Lajos: „Opinia publică maghiară era convinsă că acum se decide soarta integrității teritoriale a statului maghiar, căci dacă va succeda concilierea celor două națiuni, făuritorilor tratatului de pace nu le rămâne alta, decât să ratifice convenția încheiată pe temeiul dreptului de autodeterminare, atât de trâmbițat cu atâta insistență de Wilson. Tratativele de la Arad prezentau o deosebită importanță și prin faptul că slovacii și sârbii nu-și precizaseră încă punctul de vedere și rezultatul acestora putea să aibă consecințe hotărâtoare asupra ținutei lor”⁹.

Încă de la începutul tratativelor au existat însă unele neînțelegeri între delegația română și cea maghiară. Românii, prin Vasile Goldiș, au refuzat să discute cu reprezentanții Consiliului Național Maghiar din Ardeal și cu cei ai Consiliului Național German, argumentând că nota în urma căreia au început tratativele de la Arad a fost adresată de Consiliul Național Român numai „guvernului Consiliului național maghiar, prin urmare Consiliul național român numai de la guvernul maghiar așteaptă răspuns și nu e dispus să stea la discuții cu alte organe”, cu atât mai mult cu cât profesorul Apathy e socotit de români „cel mai aprig partizan al opresiunii”. La cererea ministrului Jászi, delegația română a acceptat totuși ca membrii celor două consilii să fie de față „ca auditori”. Înainte de discuțiile propriu-zise, Ștefan Cicio-Pop a denunțat ministrului cruzimile și violențele la care au fost supuși românii în urma tulburărilor provocate de izbucnirea revoluției, iar Oszkár Jászi a cerut să i se dea date precise și a promis că vinovații vor fi pedepsiți¹⁰. A urmat apoi expunerea făcută de ministru ca răspuns la nota înaintată de C.N.R.C. guvernului maghiar¹¹. În esență Jászi a recunoscut poporului român din Transilvania și Ungaria „dreptul de proprie dispunere asupra sorții sale, în sensul

⁶ *Românul*, 5/1918.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Ghișa, 2004: 48.

⁹ Mager: 16-17.

¹⁰ *Românul*, 5/1918.

¹¹ Vezi întregul discurs al lui Jászi în *Românul*, Arad, 6/1918.

principiilor cuprinse în soliile lui Wilson”, dar a cerut ca „aceleași principii să le respecte și Românii față de Săcui și Sași unde aceștia dau majoritatea populației”. A răspuns, în numele părții române, Vasile Goldiș, care a cerut amânarea discuțiilor, pentru ca membrii C.N.R.C. să se poată întruni și să formuleze un răspuns la propunerile lui Jászai și pentru a aștepta sosirea la Arad a lui Iuliu Maniu, astfel încât și acesta să poată lua parte la tratative¹².

Plecați de la sediul Prefecturii, conducătorii români s-au reunit în casa lui Ștefan Cicio-Pop. La discuțiile de acolo a asistat și Ion Jovin, viitorul întemeietor al oncologiei și radioterapiei românești și medic personal al lui Iuliu Maniu, care în noiembrie 1918 era încă student la medicină și telefonist al C.N.R.C. El relatează că la discuția din după-amiaza de 13 noiembrie au luat parte „Vasile Goldiș, Aurel Vlad, I. Suciu, B. Hațieganu, Marșeu, Hotăran, colonelul Vlad și alții”. La o altă masă stăteau tinerii: „Any Cicio Pop, distinsa soție de mai târziu a maiorului Birtolon, Vasile C. Pop, subsemnatul”. În cadrul discuției Vasile Goldiș, sprijinit de Ioan Suciu, a susținut că trebuie să se acorde atenție propunerilor lui Oszkár Jászai, chiar dacă idealul rămâne unirea cu România. Argumentele sale erau că nu se știa încă în ce măsură tratatul de alianță al României cu Antanta a mai rămas valabil, în urma semnării păcii separate cu Germania de la București, și că prin convenția de armistițiu de la Belgrad se dăduse Ungariei dreptul de a-și administra întregul teritoriu până la încheierea păcii. Ștefan Cicio-Pop, susținut de ceilalți participanți, s-a opus vehement punctului de vedere al lui Goldiș și a cerut „ruperea tratatelor și declararea unirii cu România”. Controversa a devenit atât de aprigă, încât Ștefan Cicio-Pop a propus „să se aștepte sosirea lui Giuluca, adică a lui Maniu de la Viena”¹³. Rolul lui Maniu, de conducător *de facto* al Consiliului Național Român Central, a fost remarcat și de un diplomat german, într-o telegramă în care descria evenimentele din Transilvania din acea perioadă¹⁴.

După venirea în dimineața zilei de 14 noiembrie a lui Iuliu Maniu de la Viena a avut loc o nouă întrunire a delegației române, căruia i s-a alăturat și acesta, împreună cu Aurel Vlad și Aurel Lazăr. În urma discuțiilor s-a formulat un răspuns la propunerile lui Jászai, iar tratativele s-au reluat la ora 3 după-amiază. Înainte de citirea răspunsului românilor, Aurel Vlad a denunțat din nou ministrului o serie de atrocități înfăptuite de bandele maghiare împotriva românilor. Oszkár Jászai a asigurat că se vor lua măsuri și apoi a citit reprezentanților români prevederile armistițiului încheiat la Belgrad pe 13 noiembrie între Antanta și Ungaria, declarând că guvernul maghiar își menține propunerile făcute românilor, chiar dacă condițiile armistițiului „permit administrație maghiară chiar și pe teritoriile cucerite”.

În continuare Vasile Goldiș a citit răspunsul oficial al Consiliului Național Român la propunerile guvernului maghiar, prin care acestea erau respinse. Deși C.N.R.C. recunoștea competența congresului de pace în privința fixării frontierelor

¹² *Românul*, 5/1918.

¹³ Jovin, 1978: 228-229.

¹⁴ *1918 la români...*, 1983, II: 1236; despre rolul lui Iuliu Maniu în evenimentele din toamna lui 1918 dinaintea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia vezi Stan, 1997: 69-78 și Groza, 2015: 9-23.

și se obliga să respecte principiile wilsoniene față de celelalte popoare care locuiau pe teritoriul solicitat, nu putea să accepte propunerile maghiare. Aceasta pentru că ele însemnau pentru națiunea română „negațiunea independenței sale de stat” și făceau imposibilă menținerea ordinii până la încheierea păcii definitive¹⁵.

După un scurt răspuns al lui Jászi, în care se afirma că guvernul maghiar își menține punctul de vedere prezentat, a luat cuvântul Aurel Vlad. Acesta a răsturnat datele statistice prezentate în prima zi de ministru, potrivit cărora în teritoriul revendicat de români s-ar fi aflat 6,8 milioane de oameni, din care 3,9 milioane neromâni¹⁶. El a denunțat falsificarea datelor statisticii maghiare și a spus că teritoriul revendicat este unul compact românesc, iar o mare parte din locuitorii maghiari au fost de fapt colonizați „pentru a compromite (...) continuitatea geografică a poporului român”. Totuși, chiar și pentru aceștia națiunea română recunoaște valabilele principii ale lui Wilson. În privința susținerii ordinii, propunerea lui Jászi este „neaptă”, pentru că „împarte răspunderea și puterea, ceea ce este o imposibilitate în vremuri așa de grele”.

Ministrul a răspuns, admițând că statistica are nevoie de corecție, dar susținând că propunerea sa este conformă cerințelor, pentru că este similară sistemului cantonal elvețian. A vorbit apoi Aurel Lazăr, care a spus că sistemul propus de Jászi este cu neputință de pus în practică cu iuțimea necesară în acele zile și a afirmat că acea propunere pare a stabili definitiv „hotarele ținutului românesc”, căruia îi și neagă compactitatea geografică, pe baza unor date statistice false. Or, fixarea granițelor ținutului românesc trebuie să fie făcută de congresul de pace „ca judecător drept și imparțial al diferitelor considerațiuni de comunitate și de natură economică”.

Au mai luat cuvântul Vincze Sándor și Somló Bodog, urmași de Bokányi Dezső. Acesta din urmă a întrebat pe ce bază istorică solicită românii ținuturile reclamate și a spus că nu admite cedarea lor, pentru că „icoana etnică nu este unitară”.

Social-democratului Bokányi i-a dat un răspuns magistral Iuliu Maniu. Acesta a spus că românii „cer recunoașterea drepturilor lor în baza faptică a existenței lor ca națiune geograficește compactă”, dar și în baza drepturilor istorice ale națiunii române. Cât despre propunerea guvernului maghiar, ea nu poate fi primită, nu numai pentru că e neexecutabilă, dar nici din punct de vedere principial, pentru că neagă dreptul națiunii române de a avea „statul său propriu și suveran”, pe teritoriul locuit de români în Ardeal și Ungaria, prin punerea de piedici cu ajutorul enclavelor străine „meșteșugit făcute și susținute”. Națiunea română nu dorește să devină „din asupriți asupritori”, dar dorește să aibă „toate atributele suveranității și în primul rând (...) puterea administrativă pe întreg teritoriul care-l știm a fi al nostru”. Iată de ce nu poate fi primită propunerea guvernului maghiar. Mai mult, Maniu face un apel către maghiari să renunțe la „dominațiunea lor

¹⁵ *Românul*, 7/1918.

¹⁶ *Vezi Românul*, 6/1918.

neîndreptătită” și să se gândească la faptul că națiunile mici trebuie să se sprijine „în fața popoarelor mari din vecinătate”, precum germanii și rușii, care abia acum își vor arăta „adevărata lor putere”¹⁷.

Discursul lui Maniu i-a impresionat pe cei prezenți, dându-le impresia că românii doresc să tranșeze pe loc problema suveranității în teritoriile solicitate. Însă după cum mărturisea Oszkár Jászi după câțiva ani, „eu nu puteam fi de acord cu o asemenea soluție, care nu depindea de noi, ci de conferința generală de pace”¹⁸.

După Maniu a luat cuvântul profesorul Apáthy, care a declarat că „poporul maghiar nicidecum nu va admite de voie bună o astfel de sfășiere a Ungariei” și deputatul sas Neugeboren, care „reclamă și pentru poporul german dreptul de liberă dispunere și crede că împlinirea dorinței Românilor ar fi o lovitură de moarte pentru națiunea maghiară”.

Apoi ministrul Jászi a făcut o a doua propunere, mult mai detaliată decât prima, oferind românilor administrația „orașelor și tuturor județelor, în care Românii sunt în majoritate” și chiar reprezentarea în guvernul maghiar. Se solicita însă ca românii să nu ceară ajutor de la „armata română din regatul român”.

Iuliu Maniu a cerut întreruperea tratatelor timp de două ore, astfel încât Consiliul Național Român să-și poată formula răspunsul la noua propunere. Acesta a fost citit delegației maghiare de către Aurel Lazăr, la ora 9 seara, și a respins și a doua propunere a guvernului maghiar, solicitând însă ca, în vederea asigurării ordinii publice, „guvernul consiliului național maghiar” să sprijine acțiunile gărzilor naționale și ale consiliilor naționale românești, îndrumând „organele administrative” în acest sens.

Ministrul Jászi a constatat cu emoție eșuarea tratatelor și a declarat că problema gărzilor naționale nu este de competența sa, astfel încât o va înainta ministrului apărării¹⁹. La sfârșitul discuțiilor, Oszkár Jászi l-a întrebat imperativ pe Iuliu Maniu: ce vor românii, în definitiv. Acesta i-a răspuns: „teljes elszakadást”, adică „totală desfacere”²⁰.

În timpul tratatelor s-a putut observa că delegatul social-democrat maghiar, Bokányi Dezső, a avut o atitudine de-a dreptul extremist-naționalistă, lucru pe care îl povestește și Enea Grapini. Socotind, probabil, după nume, că acesta era italian, Bokányi a încercat să-l intimideze, adresându-i-se direct: „Tovarășe Grapini, știi dumneata că generalul Linder Béla e la Belgrad și tocmai ieri a semnat convenția de armistițiu cu generalul Franchet d’Espéray? În conformitate cu prevederile acestui armistițiu, întreg teritoriul Ungariei rămâne pe mai departe, până la încheierea tratatului de pace, în stăpânirea guvernului maghiar”. Potrivit amintirilor sale, Grapini nu s-a intimidat, ci i-a răspuns că „acest eveniment nu are nici o influență asupra diferendului ce există între noi și dumneavoastră, pentru că noi rezolvarea o așteptăm de la Adunarea Națională a poporului român, care va avea

¹⁷ *Românul*, 7/1918.

¹⁸ Mihăilescu, 2012: 200.

¹⁹ *Românul*, 7/1918.

²⁰ Mager: 24.

loc la Alba Iulia”. Fruntașul social-democrat român își amintea că decizia de a se convoca Marea Adunare de la Alba Iulia s-ar fi luat în noaptea de 14 noiembrie, imediat după încheierea convorbirilor cu delegația maghiară²¹. În fapt, se pare că decizia de a se organiza la Alba Iulia o Mare Adunare Națională a românilor s-a luat în cadrul unei ședințe ce a avut loc în sala de gimnastică a Școlii civile de fete din Arad în ziua de 15 noiembrie 1918²².

Potrivit participanților la tratative au existat și alte aspecte care au influențat poziția delegației române. Jászi a afirmat că atrocitățile săvârșite în acele zile de ungerii ardeleni asupra românilor au influențat cu totul neplăcut tratativele de la Arad²³. Iar Tiron Albani e de părere că participarea la tratative a profesorului Apáthy „prototipul șovinismului maghiar din Ardeal”, și a contelui Teleky i-a făcut pe români să înțeleagă că „democrația revoluționară maghiară, sau n-a fost în stare să se debaraseze cu totul de strigoii oligarhiei, sau e așa de slabă încât a trebuit să absoarbă pe acești strigoi de teamă să nu se ridice contra ei și să o detroneze. În ambele cazuri, acesta a fost un avertisment edificator pentru români și le-a dat putere să reziste oricăror tentațiuni de liberalism, democratism și revoluționarism. Strigoii prezenți arătau că «dracu nu doarme»”²⁴.

Din lectura memoriilor participanților se poate observa că în timpul tratativelor de la Arad au existat mai multe curente în rândul reprezentanților românilor. Unul mai moderat, reprezentat de Vasile Goldiș și Ioan Suciu, se pronunța pentru o analiză mai binevoitoare a propunerilor lui Jászi, având în vedere posibilele greutăți și necunoscute care stăteau încă în calea unirii cu România, pentru care aceștia se pronunțau, totuși. Un altul, reprezentat, între alții, de Ștefan Cicio-Pop și mai apoi de Iuliu Maniu, preconiza „ruperea tratativelor și declararea unirii cu România”. Până la urmă a prevalat a doua soluție, căreia i s-au raliat și susținătorii celei dintâi, ajungând chiar să joace un rol important în alcătuirea documentelor Unirii (Vasile Goldiș) și, respectiv, în organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia (Ioan Suciu).

Tratativele de la Arad au reprezentat eșecul încercării de înțelegere pașnică între români și maghiari, iar reacția unora dintre reprezentanții maghiari a prefigurat viitoarele confruntări între cele două națiuni și cele două state. Astfel, după încheierea tratativelor, la Palatul Cultural din Arad a avut loc o conferință în cadrul căreia delegația maghiară a prezentat rezultatul tratativelor. Dacă discursul lui Oszkár Jászi a fost unul moderat, cu un caracter aproape științific, analizând din punct de vedere sociologic problema naționalităților din Ungaria, discursul social-democratului Bokányi Dezső a avut un caracter naționalist de-a dreptul extremist. Acesta a spus, în aplauzele asistenței formate din maghiari, că dacă românii vor încerca să se desprindă de Ungaria, milioanele de unguri trebuie să declanșeze o insurecție generală.

²¹ Grapini, 1984: 375.

²² Vezi Roz, 1993: 176-178 și Popcangă, 1978: 265-266.

²³ Mager: 17.

²⁴ Albani, 1938: 201.

Pentru Jászi eșecul tratativelor a reprezentat confirmarea amară a avertismentelor sale din anii anteriori. El spusese de mult în lucrările sale că politica maghiară ultrașovină va avea drept rezultat destrămarea Ungariei²⁵.

Eșecul tratativelor a dat și un imbold românilor de a-și lua soarta în mâini și de a convoca Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, pentru a arăta întregii lumi că doresc să se desprindă de Ungaria și să se unească cu România.

Referințe

- 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român, vol. II: Documente externe (1916-1918), București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Albani, Tiron (1938) *Douăzeci de ani dela Unire. Monografie comemorativă a Unirii*; vol. I: *Cum s-a făcut Unirea*, Oradea: Institutul de Arte Grafice „Grafica”.
- Boilă, Zaharia (1978) ‘Zile mari’, în Dumitrescu, Constantin, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Flueraș, Ion (1938) ‘Cum am ajuns la Alba Iulia’, în Albani, Tiron, *Douăzeci de ani dela Unire. Monografie comemorativă a Unirii*; vol. I: *Cum s-a făcut Unirea*, Oradea, Institutul de Arte Grafice „Grafica”.
- Ghișă, Alexandru (2002) *România și Ungaria la începutul secolului XX*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Ghișă, Alexandru (2004) „Tratatiele de la Arad dintre Consiliul Național Român și Consiliul Național Ungar – 13-14 noiembrie 1918 – primele negocieri româno-ungare”, în Roz, Alexandru (coord.), *Marea Unire din 1918, ideal al tuturor românilor, 1918-2003*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press.
- Groza, Mihai-Octavian (Editie, note și studiu introductiv de...) (2015) *Senatul militar român central al ofițerilor și soldaților din Viena (31 octombrie-27 noiembrie 1918)*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut.
- Grăpini, Enea (1984) „Ziua cea mare”, în Neagoe, Stelian (editor), *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, București, Editura Eminescu.
- Jovin, Ion (1978) „Jetoane de prezență”, în Dumitrescu, Constantin, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Köpeczi, Béla; Szász, Zoltán; Makkai, László; Mócsy, András; Barta, Gábor (editors) (2002) *History of Transylvania*, New York, Columbia University Press. Accesibil online la <http://mek.oszk.hu/03400/03407/html/437.html> (accesat pe 25.01.2018).
- Mager, Traian, *Evenimentele Unirii de la 1918-1919 în orașul și județul Arad*, manuscris dactilografiat, Arhivele Naționale Secția Județeană Arad, Fond Personal Traian Mager, dosar 4.
- Mihăilescu, Ștefania (2012) *Transilvania în lupta de idei (Jászi Oszkár și românii)*, București: Editura Paideia.
- Popeangă, Vasile (1978) *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara: Editura Facla.
- Românul*, Arad, an VII, nr. 5, 1/14 noiembrie 1918, nr., nr. 6, 2/15 noiembrie 1918, nr. 7, 3/16 noiembrie 1918.

²⁵ Mager: 24-25.